

Guerra i defensa en temps de penúria: el cas de Mallorca durant el regnat de Carles II. Algunes notes aproximatives

Antonio Espino López

RESUMEN

El reino de Mallorca padecía enormes dificultades defensivas durante el reinado de Carlos II a causa de la penuria económica, dificultades que impidieron a Mallorca y Menorca tener sus defensas en condiciones todavía a fines del siglo XVII. En la isla de Mallorca se trabajó notablemente en las fortificaciones de Palma, pero no así en las de Alcúdia, por ejemplo. En Menorca las fortificaciones y las guarniciones de Ciutadella y Mahón se encontraban en condiciones pésimas. Ibiza, en cambio, disponía desde finales del siglo XVI de fortificaciones adecuadas, con artillería suficiente, aunque su guarnición era de muy poca calidad. La presión de la monarquía para obtener de Mallorca hombres y dinero para la guerra contra Francia fue muy fuerte. Los mallorquines no se opusieron a los servicios demandados, pero buscaron formas para demorar en lo posible su cumplimiento. Tres realidades distintas, las de Mallorca, Menorca e Ibiza, son analizadas con un trasfondo común de dificultades económicas y con una amenaza asimismo común: la armada francesa que, de forma cada vez más clara, intentó apoderarse de algunas de las islas o, en su defecto, de algunos de sus puertos, como Mahón.

Palabras clave: Reino de Mallorca, Carlos II, siglo XVII, Guerra y Defensa, Francia, Penuria

ABSTRACT

The defenses of the kingdom of Majorca were very weak during the reign of Charles II because of economic hardship, which prevented the islands of Majorca and Minorca from having suitable protection even by the end of the seventeenth century. In Majorca, a good amount of work was undertaken in the fortifications of the city of Palma, unlike Alcúdia. In Minorca both the fortifications and the garrisons of Ciutadella and Mahó found themselves in very poor conditions. Ibiza, on the other hand, had suitable fortifications and artillery since the late sixteenth century, although the garrison was poorly equipped. The pressures from the crown in order to get men and money from Majorca in the war against France were very strong. Majorcans did not openly oppose those subsidies, but, instead, found ways enabling them to postpone their payment as much as possible. Three different situations (those of Majorca, Minorca and Ibiza) are analyzed against a common background: the French navy, increasingly seeking to take some of the islands or, at least, some of their ports, such as Mahó.

Keywords: Kingdom of Majorca, Charles II, seventeenth century, War and defence, France, Economic hardship.

Introducció

S'ha dit que el regne de Mallorca, tant com part integrant de la Corona d'Aragó com de la mateixa Monarquia Hispànica, va ser un regne singular per la seva posició institucional, molt inferior a la mantinguda pels restants regnes d'aquesta Corona. Quan Felip II va accedir al tron, Mallorca es caracteritzava per ser un regne sense Corts pròpies. El Regne no va rebre ni de Felip II ni dels seus dos successors immediats cap resposta a la seva sol·licitud per a obtenir-ne ni va poder enviar els seus representants a les Corts generals de la Corona d'Aragó. Tant la posició mallorquina en el si del Consell d'Aragó, com el model de Reial Audiència que finalment va concedir Felip II, altre dels negocis pendents de resolució, abonen la idea de trobar-nos davant un regne de segon rang.¹

1. Josep JUAN VIDAL, *El sistema de gobierno en el reino de Mallorca (siglos XV-XVII)*, El Tall, Palma de Mallorca, 1996, pp. 78 i ss.; del mateix, *El regne de Mallorca a l'època*

El regne estava governat per un virrei, un procurador real -responsable del manteniment del real patrimoni-, i per un regent de la cancelleria fins a la instauració de la Real Audiència el 1571;² mentre que representaven a tota la comunitat del regne, o Universitat, els sis jurats i vuitanta-quatre membres integrants del Gran i General Consell, si bé per la reforma de 1614 va quedar aquest reduït a setanta-dos consellers, dels quals quaranta-quatre pertanyien a la ciutat de Palma (dotze cavallers, dotze ciutadans, vuit mercaders i dotze menestrals) i vint-i-vuit a les viles de la part forana.³

En Menorca i Eivissa, un governador designat pel rei ostentava el govern, l'administració de justícia i el comandament de les tropes. El procurador real de Mallorca designava a un lloctinent del procurador reial per a Eivissa i Menorca. Com a Mallorca, aquest càrrec era, jeràrquicament, la segona autoritat en ambdues illes després del governador. La Universitat General de Menorca estava formada per un Consell General de vint-i-set membres: catorze aportats per Ciutadella, la capital, i tretze per les restants viles de la illa: Maó, Alaior i Mercadal. Maó va protestar el 1584, enviant un síndic a la cort, per aquesta situació, atès que no creia just que Ciutadella, sense tenir la majoria de la població de la illa, disposés de més de la meitat dels membres del Consell. La batalla legal va continuar fins que el 1641 la universitat de Maó es va segregar del control de la Universitat General i el 1650 ho van fer les altres dues, Alaior i Mercadal. No obstant això, des de 1660 i, en la pràctica, una

de Felip II, Govern Balear, Palma de Mallorca, 1998, p. 23. Per Menorca, vegeu els següents treballs de Miquel Angel CASASNOVAS: *Història de les Illes Balears*, Moll, Palma de Mallorca, 1998; "Las Islas Adyacentes al Reino de Mallorca en la época de Felipe II", en *Felipe II y el Mediterráneo*, vol. IV: *La Monarquía y los reinos*, Madrid, 1999, pp. 302-306; "Menorca i les Pitiuses a la Monarquia Hispánica", en E. Belenguer, dir., *Història de les Illes Balears*, vol. II: M. Deyà, dir., *L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*, Barcelona, 2004; "La crisi de la Universitat General de Menorca durant el segle XVII", en *Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als Decrets de Nova Planta*, Barcelona, 2003, vol. III, pp. 139-152.

2. JUAN VIDAL, *El sistema de gobierno*, pp. 192 i ss., 215 i ss.

3. Josep JUAN VIDAL, "La estabilidad sitiada en el reino de Mallorca", en *Las sociedades ibéricas y el mar a finales del siglo XVI*, vol.: *El arca del Mediterráneo*, Madrid, 1999, pp. 203-224. Vegeu també, "Relaciones entre el poder central y la Mallorca de los Austrias", *XIV Congreso di Storia della Corona d'Aragona*, Sassari, 1997, vol. IV, pp. 197-207.

concòrdia signada per les quatre universitats reconeixia l'hegemonia política de Ciutadella.

En Eivissa,⁴ el *Consell General* estava format per dues-centes cinquanta persones, cinquanta per cadascun dels cinc quartons en què estava distribuïda la illa, dividides en tres estaments. Aquest consell triaria tres jurats, un per cada estament, a sorts, als quals s'afegia un quart jurat entre els triats l'any precedent, pertanyent, en anys alterns, al primer i al segon estament. Cada estament designava un conseller que, juntament amb els anteriors i els oficis triats, sumaven una dotzena de persones que conformaven el denominat Consell Secret. El 1686, el governador Juan Bayarte dictarà una nova ordenança on es recolliran els canvis que s'havien anat produint en els últims temps en el govern de la illa, uns canvis que semblaven un clar precedent de la futura Nova Planta borbònica -de fet, l'ordenança va ser publicada a Palma de Mallorca el 1751, durant el regnat de Ferran VI. Des de llavors, quedarà clar que el governador controlaria les insaculacions de cadascun dels oficis a triar i, de fet, la principal institució de govern, el Consell Secret, que passaria de tretze membres a sis. L'oligarquia urbana va ser la màxima beneficiària amb el canvi, enfront d'una pagesia de la part forana que el 1689 va protagonitzar una revolta a causa de la fam.⁵

El virrei de Mallorca era l'única autoritat que uniformitzava d'alguna manera l'arxipèlag. Com veurem, del cabal de la Fortificació de Mallorca s'extrauran algunes quantitats per a aplicar a les defenses de Menorca. També existirà l'obligació, pràcticament mai satisfeta, d'alleujar amb tres-cents homes pagats per Mallorca a les illes adjacents en cas de perill d'invasió. Sovint, el regne de València compartirà amb el de Mallorca

4. Antonio ESPINO LÓPEZ, *Los gobernadores de Ibiza en el siglo XVII. Política y guerra en un enclave del Mediterráneo*, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, Eivissa, 2006; Bartolomé ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, vol. II: *De la crisis medieval a la Ibiza renacentista*, El Tall, Palma de Mallorca, 1995; i *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, vol. III/1, *De la crisis barroca a la planificación ilustrada (siglo XVII)*, Universitat d'Oviedo, Oviedo, 2000.

5. ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, vol. III/1, pp. 474-475 i 547-561; Josep JUAN VIDAL, "El gobierno del reino de Mallorca en la época de Felipe II", en José MARTÍNEZ MILLÁN, dir., *Felipe II (1527-1598). Europa y la Monarquía Católica*, Madrid, 1998, pp. 413-450; Miquel Àngel CASASNOVAS, "Menorca i les Pitiuses a la Monarquia Hispànica", en Deyà, dir., *L'època foral i la seva evolució*, pp. 363-364.

aquesta obligació, però també per la seva banda es posaran totes les traves possibles. Finalment, Mallorca actuarà, en cas de superàvit, com graner d'Eivissa, però també serà aquesta una situació molt problemàtica que només la força aclaparadora exhibida del virrei enfront del Gran i General Consell podia treure endavant. Aquesta situació reflecteix un cert nivell de insolidaritat existent entre la major de les Balears, atabalada sovint per les dificultats frumentàries, enfront de la menor de les Balears i a les Pitiüses. Però és més, haurà insolidaritat i enfrontament entre Ciutadella i les viles foranes, sobretot Maó, i, en el cas d'Eivissa, entre la vila i la part forana. Així, no és d'estranyar que la Monarquia i els seus homes en les illes tinguessin el camp abonat per a imposar gairebé sempre els seus criteris. La gran basa de la Monarquia va ser, sens dubte, la necessitat de la noblesa de créixer i per això, a diferència d'altres territoris, al llarg del segle XVII no haurà enfrontaments significatius amb la Monarquia, la qual cosa no vol dir que no existissin tensions. Sens dubte, el bandolerisme mallorquí del segle XVII és un bon senyal de malestar socioeconòmic i polític, però les lleves de tropes i el corsarisme també van poder actuar com vàlvules d'escapament per a determinats elements socials en moments delicats. El bandolerisme menorquí sembla ser, fins a cert punt, una continuïtat del mallorquí.⁶ En Eivissa el cors serà més important que a Menorca, però en cap cas serà suficient com per a servir de solució per a la depauperació dels habitants de la

6. El bandolerisme era una forma de canalitzar l'enorme frustració social causada a Mallorca pel total recolzament de les classes dominants als Àustries i els seus acòlits, i la seva administració de la misèria, especialment, en moments de males collites. Des d'aquests anys, i sobretot, des de les operacions del virrei Rodrigo de Borja a mitjans de la dècada de 1660, el problema del banditatge fou desapareixent o, al menys, no va deixar el seu rastre imprès o escrit a la documentació que sobre defensa hem anat analitzant. Però, amb tot, encara el virrei, marquès de la Casta, a tenir que lluitar amb ells i amb una altra qüestió com era la possessió d'armes prohibides. Sobre el bandolerisme mallorquí son fonamentals, Aina LE-SENNE, *Canamunt i Canavall: els conflictes socials a Mallorca en el segle XVII*, Moll, Palma de Mallorca, 1981; Jaume SERRA BARCELÓ, *Els bandolers a Mallorca (ss. XVI-XVII)*, El Tall, Palma de Mallorca, 1997; del mateix, "El bandolerisme mallorquí post-agermanat", *Mayurqa*, 26 (2000), pp. 73-97; i "El bandolerisme mallorquí del Barroc: alguns punts de partida", *BSAL*, 50 (1994), pp. 219-252. Sobre la prohibició de les armes a Mallorca, vegeu José Alfredo VIDAL, "Los pregones del virrey D. Hernando Çanoguera (1595 y 1604)", *BSAL* (1984), pp. 203-242; i Antoni I. ALOMAR, *L'exèrcit mallorquí. De la fi de l'edat mitjana a la seva desaparició*, El Tall, Palma, 1998, pp. 90-91.

illa, una situació de pobresa endèmica que va tenir la seva repercussió en forma de revolta el 1689 per una crisi de subsistències arrossegada des de feia temps, com ja s'ha dit.⁷

1 . Les defenses de Mallorca i el cabal de les Fortificacions

Com una continuació de les mesures defensives preses en el Mediterrani per Felip II, el seu hereu, Felip III havia establert amb una reial pragmàtica (del 7 de setembre de 1600) que cada any haurien de gastar-se 24.000 lliures mallorquines (o 168.000 reals de plata castellans⁸) per perfeccionar les muralles de la ciutat de Palma, les d'Alcúdia i el castell de San Carles, així com en “conservar y fortificar otros lugares de la costa marítima de este reyno”. Aquesta suma -coneguda com fons o cabal de la Fortificació- es dividia en dotze mil lliures aportades pel regne i altres tantes pel real Patrimoni, en concret del recaptat de la Santa Croada.⁹

Com veurem, durant el regnat de Carles II les dificultats extremes de la real hisenda obligaren a la Monarquia ha emprar el fons de la Fortificació per a diversos menesters, una política que, en certa manera, no va tenir cap objecció a mantenir tenint en compte que el regne no complia amb el seu compromís econòmic. La Monarquia va pagar part dels salaris dels soldats destinats a Mallorca del fons de la Fortificació, mentre

7. M. A. CASASNOVAS, *Història de les Illes Balears*, pp. 249-268; José JUAN VIDAL, “El comercio de trigo entre Mallorca y África del Norte en los siglos XVI y XVII”, *Mayurqa*, 15 (1976), pp. 73-92; Ubaldo DE CASANOVA, “El déficit alimenticio del reino de Mallorca a lo largo del siglo XVII y sus problemas de abastecimiento”, *Mayurqa*, 21 (1985-1987), pp. 217-232; Antonio SAENZ-RICO URBINA, “La penuria de trigo en Ibiza durante los años 1685-1688”, *Pedralbes*, 1 (1981), pp. 167-186; Gonçal LÓPEZ NADAL, *El corsarisme mallorquí a la Mediterrània Occidental, 1652-1698. Un comerç forçat*, Govern Balear, Palma de Mallorca, 1986.

8. La lliure mallorquina equivalia a set reals de plata i dos maravedís castellans (240 maravedís) el 1691. Arxiu de la Corona d'Aragó, Consell d'Aragó, llig. 986, consignacions sobre els diners de les fortificacions de Mallorca, 1679-1683 i “Bilanço” de la fortificació de Mallorca, anys 1684-1691.

9. ACA, CA, llig. 991, virrei al rei, 19 octubre 1664. Ubaldo de CASANOVA, “El sistema defensivo de Mallorca en el siglo XVII”, *Estudis*, 12 (1985-1986), pp. 97-124.

que el regne va desitjar habitualment que se li permetés usar aquest fons per a avançar els serveis concedits a la Corona abans que realitzar una talla general en el regne i per a diverses obres públiques. La Monarquia va acceptar perquè sabia que hauria de tornar a usar, o abusar, d'aquest fons.¹⁰ Així, el 1670 i 1671 la reina governadora, Mariana d'Àustria, va donar ordres perquè es traguessin 84.000 reals en quatre anys destinats a les fortificacions de Ciutadella i Maó; i entre 1678 i 1682 es van destinar altres 84.000 reals amb idèntica missió. Però no acaba aquí la cosa: el 1682, al no haver diners a Catalunya, es va demanar a Mallorca altres 96.000 reals per a la fortificació de Puigcerdà, que França va retornar arrasada el 1678. Tot es va concedir, però també la Monarquia va haver d'acceptar les corresponents contrapartides del regne, de manera que entre 1678 i 1682 les 24.000 lliures del fons de la fortificació tot just representaven 10.300 efectives, però per a totes les despeses, i només els salaris, manteniment de l'artilleria, etc., es duïen anualment 9.308 lliures. És a dir, que no es gastava gairebé gens en la construcció de les defenses de Palma pròpiament aquestes. Els deu bastions de què constava el circuit de muralles havien estat acabats el 1623, però encara quedava molt per fer, com descobriria Carles II.¹¹

I, al mateix temps, les operacions marítimes en el Mediterrani durant la guerra d'Holanda (1673-1678), amb un continu apropament de galeres

10. ACA, CA, llig. 1.027, Felip IV al virrei, 6 agost 1665. Aquest mateix any va donar permís perquè es paguessin amb el Fons de la Fortificació el servei dels tres-cents homes amb que el regne de Mallorca havia de socórrer les illes adjacents, a més de la pólvora que s'havia demanat per a Menorca. El salari per als voluntaris que volguessin passar a Menorca seria de cent vint reals de plata en una sola paga. En altra carta, del virrei a la reina governadora, 13 desembre 1665, s'informava que l'última vegada que s'havia socorregut Menorca el 1639, enviant-se dos-cents vint-i-un soldats, però l'allotjament ho va haver de pagar aquesta illa. Per això, quan el 1665 van demanar els tres-cents homes ja es van preocupar d'aclarir els menorquins que si no anaven pagats des de Mallorca no els volien. ACA, CA, llig. 985, Gran i General Consell a la reina governadora, 10 agost 1667, i virrei a la reina governadora, 1 octubre 1668.

11. ACA, CA, llig. 1.023, Mariana d'Àustria al governador de Menorca, 12-I-1670 i 27-VII-1671. Vegeu CASANOVA, "El sistema defensivo", pp. 114-115. ACA, CA, llig. 199, carta real 20 agost 1673 al Gran i General Consell, i resolució d'aquest del 10 octubre 1673; ACA, CA, llig. 985, virrei al rei, 4 març i 20 novembre 1679; llig. 1.022, virrei al rei, 17 març 1679. Archivo General de Simancas, Guerra Antigua, llig. 2.445, consulta del Consell de Guerra, 24 abril 1679.

franceses a la costa d'Alcúdia al final de la mateixa, va fer que la Monarquia es preocupés cada vegada més per la sort de les defenses de les Balears, argument profusament utilitzat, i no sense motiu, pels mallorquins per a demandar al rei una major protecció per a evitar qualsevol risc d'invasió, circumstància davant la qual se sentien irremeiablement perduts. Per això, no és d'estranyar l'interès continu del monarca per conèixer la situació de les fortificacions de la illa. Carles II va demandar, fins i tot, que es comencés a pensar en la possibilitat de construir una fortificació en el centre de Mallorca per al resguard de tota ella.

Serà el virrei Manuel de Sentmenat, futur primer marquès de Castellidosrius,¹² qui en uns informes de riquesa extraordinària quant als seus detalls tècnics expliqués d'una manera prou clara la realitat d'unes defenses mallorquines que estaven sense acabar. Sentmenat insistia al rei a no preocupar-se per les fortificacions de Menorca fins que Palma i Alcúdia no estiguessin, de fet, en bona defensa.¹³

Davant la transcendència de l'anterior exposició, Carles II va demandar al seu virrei un informe sobre la despesa necessària per a acabar aquestes obres. La resposta va ser que es necessitarien 1.008.970 reals, sen-

12. Manuel de Sentmenat Oms de Santa Pau i de Lanuza (1651-1710), primer marquès de Castellidosrius, militar des de la seva joventut, era capità de cavalleria el 1674, quan va participar en la presa de Bellaguarda, i fou ascendit a mestre de camp el 1675. El 1676 va ser governador de Castell-Lleó i, a l'any següent, de Tarragona. De 1681 a 1688 va ser virrei de Mallorca. Protector del braç militar a la seva tornada a Catalunya entre 1688 i 1691, va ser nomenat ambaixador a Portugal, càrrec que va ocupar fins a 1696. Poc després de li va designar ambaixador a França. El 1701 Felip V li va concedir la grandesa d'Espanya i el 1706 va partir com virrei al Perú, on moriria. Sobre Sentmenat i la noblesa catalana en general, vegeu Pere MOLAS RIBALTA, *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Eumo, Vic, 2004.

13. Arxiu Nacional de Catalunya, sec. Castellidosrius, capsa 84, virrei al Gran i General Consell de Mallorca, 2 i 14 març 1682; capsa 83, virrei al rei, 28 febrer 1682. ACA, CA, llig. 986, virrei al rei, 9 setembre 1682. Dos anys més tard, el 1684, els jurats d'Alcúdia clamaven per la seva defensa, al trobar-se amb dos ports propers a la vila i l'armada de França operant impunement en la zona. El virrei Sentmenat els donaria la raó comentant que la plaça necessitaria uns dos mil soldats, quan habitants en la ciutat aptes per a la defensa tot just arribaven a tres-cents. Per això, els jurats d'Alcúdia també van demandar una sèrie d'avantatges fiscals per a atreure població a la seva zona i millorar, així, la defensa. ACA, CA, llig. 964, informe del virrei a Carles II, 19 octubre 1684..

se contar els 600.000 o 700.000 que costaria aixecar una fortificació pentagonal en el centre de la illa. El virrei Sentmenat considerava que aquesta quantitat, si es gastava el fons de la Fortificació oportunament, en vuit anys estaria coberta, mentre que les contínues peticions monetàries del governador de Menorca, sent urgents, podien sortir d'altres fonts.¹⁴

A pesar d'aquestes recomanacions, el 1686 Carles II va decidir destinar altres 42.000 reals a les defenses de Menorca, pel que va haver de permetre que 21.000 fossin emprats pel regne en altres menesters.¹⁵ D'aquesta forma seria impossible acabar les defenses mallorquines: justament, a fins de 1699 el dèficit acumulat s'elevava a 43.835 lliures mallorquines (306.845 reals de plata castellans). La veritat és que només les actuacions de l'armada francesa en el Mediterrani després de la previsible caiguda de Barcelona el 1697 va obligar a incrementar el nivell de treball en les fortificacions de Palma. Amb tot, entre 1692 i 1699 es van gastar en dites fortificacions 155.101 lliures mallorquines, o 1.085.707 reals de plata, és a dir la quantitat que, en el seu moment, havia demanat el virrei Sentmenat per fer millores.¹⁶

2. Llevés, reclutes i allotjaments de tropes a Mallorca, 1665-1700

L'enorme pressió militar exercida per França contra la Monarquia Hispànica en els diversos fronts oberts, tant terrestres com marítims, durant el regnat de Carles II va fer que les demandes d'ajuda militar als regnes peninsulars sovintegessin. I el regne de Mallorca i illes adjacents no anava a ser una excepció.

14. ACA, llig. 986, "Relació de l'estat de les fortificacions de Mallorca i el seu defensa", sense data; i virrei al rei, 20 novembre 1682.

15. ANC, sec. Castellldosrius, caps 94, Carles II al virrei, 14 febrer, 30 abril, 16 maig i 22agost 1685; i caps 84, virrei al Gran i General Consell, 3 juliol 1686.

16. ACA, CA, llig. 1.283, comptes de la Fortificació de Mallorca; llig. 987, Gran i General Consell al rei, 5 abril 1696, virrei al rei; 20 agost 1696, consulta del Consell d'Aragó, 10 novembre 1696; Registre nº 291, Carles II al virrei, 30 juliol 1696...

Com a mínim, des de 1625 havia tropes mallorquines en l'Armada, i usualment també s'havien enviat a Itàlia o Catalunya a partir de 1640, però seria tota una novetat la petició de la reina governadora, Mariana d'Àustria, de tropes mallorquines per a l'exèrcit d'Extremadura el 1666. El virrei, Rodrigo de Borja, contestaria enviant reclutes de bandits.¹⁷

A partir del gener de 1667, la reina governadora sol·licitaria contínuament successius enviaments d'artillers mallorquins per a servir en els presidis de la península, reclutes per a mantenir el terç mallorquí de l'Armada i, finalment, un nou servei que consistiria en llevar i pagar durant una campanya un terç de quatre-cents homes per a enviar-lo a Catalunya. D'una banda, els mallorquins -i el propi Consell d'Aragó- eren poc inclinats a enviar tropes a Catalunya pel major risc que desertessin, cosa no tan factible si eren remeses a Itàlia o a l'Armada. La justificació era, com s'asseguraria don Francesc Truiol, que "con la vecindad de la tierra y ser una misma la lengua están expuestos los soldados a fugas irremediabiles, lo que no sucederá en la Armada Real, ni en los estados de Milán y Flandes si se aplicase a ellos". El segon problema a superar era la tècnica dilatòria utilitzada pel Gran i General Consell a l'hora de realitzar efectivament el que se li demanava des de la cort.¹⁸

Un any més tard, al gener de 1668, li van comunicar a la reina governadora la seva disposició a llevar un terç "del nombre més crescut de gent". Com havia pressa per fer dita lleva, per a trobar més ràpid candidats voluntaris calia pagar una quota d'enganxi més alta, el que feia augmentar molt el cost de la lleva; llavors era quan el Gran i General Consell aprofitava per a reclamar que si no havia diners suficients, aquest sortiria del compte de les Fortificacions. El virrei va donar aquest extrem perquè ja havia hagut algun precedent. En Madrid, atenent a la urgència de l'ajuda militar per a Catalunya, es va acceptar el punt de vista del virrei. Quan es va acabar la lleva, al maig de 1668, una tercera part del seu cost havia sortit del fons de

17. CASANOVA, "Los alojamientos de soldados", pp. 733-744; CASASNOVAS, *Història de les Illes Balears*, pp. 252-254; ACA, CA, llig. 991, "Memorial de los servicios a [h]eicho este Reyno de Mallorca a Su Majestad... desde el año 1617 [h]asta 1663", i consultes del Consell d'Aragó, 6 juliol i 19 novembre 1666, 14 gener 1667.

18. ACA, CA, llig. 991, virrei Salbà a la reina, 28 desembre 1667; Gran i General Consell de Mallorca a la reina, 2 gener 1668; i virrei a la reina, 2 gener 1668. Sobre el virrei Salbà i de Vallgornera, vegeu JUAN VIDAL, *El sistema de gobierno*, pp. 177-178. La cita de Truiols, a ACA, CA, leg. 991, 12 juny 1668.

la Fortificació i com ja no havia guerra a Catalunya, el terç mallorquí de quatre cents homes sense contar l'oficialitat va partir cap a Itàlia.¹⁹

La tècnica dilatòria mallorquina es posaria encara més en evidència des de 1672. En els inicis de la guerra d'Holanda, la reina governadora va demandar al Regne que iniciés la lleva d'un terç de quatre-cents homes per a enviar-lo a Catalunya. Els mallorquins es van negar el 1672 i 1674 a realitzar-lo al·legant pobresa, falta d'efectius i el perill d'una invasió de la illa per part de França, que s'agreujaria si, efectivament, no havia suficients homes en la illa. Però, el 1675, els mallorquins ja no van poder dilatar més la petició del terç, si bé només estaven disposats a llevar-lo si podien pagar la seva part extraient-la del fons de la Fortificació. La corona es va negar a això i el negoci va quedar en suspens. Però aquesta tenia altres formes d'obtenir serveis de Mallorca.²⁰

La resposta de la corona va ser doble: d'una banda, va encarregar a un particular, el cavaller Nicolás de Santacília, la lleva d'un terç de cinc-cents places de naturals, donant-li vuitanta mil reals per iniciar-la. És a dir, ja que els mallorquins no volien pagar un terç, almenys els reclutaria. El negoci va ser molt irregular. Oficialment, segons Luis Ribot, el terç mallorquí que va partir per a la guerra de Messina a l'octubre de 1675 estava compostat per set-cents places i es va veure reduït a un servei menor, de tan sols tres-cents homes, gairebé tots bandits; és més, una vegada feta *in situ* la comprovació de les qualitats d'aquells homes, es va verificar que noranta places corresponien a nens de deu a dotze anys, quedant molt ràpidament reduïda la tropa a 181 efectius.²¹

19. CA, CA, llig. 991, virrei a la reina, 24 juliol i 17 setembre 1668; consulta del Consell d'Aragó, 16 juny 1668; llig. 990, reina al virrei, 20 juliol 1668; resolució del Gran i General Consell, 24 juliol 1668; llig. 1.018, consulta del Consell d'Aragó, 9 maig 1668; AGS, Estat, llig. 2.687, consulta del Consell d'Itàlia, 29 juny 1668.

20. ACA, CA, llig. 992, virrei Cebrián a la reina, 3 març 1672; llig. 991, reina al regne, 16 juliol 1674; Gran i General Consell a la reina, 19 agost 1674; virrei a la reina, 28 agost 1674; virrei a la reina, 9 juny 1675; reina al virrei, 26 juny 1675; AGS, Guerra Antigua, llig. 2.323, consultes del Consell de Guerra, 3 i 9 gener 1675; ACA, CA, llig. 992, reina al virrei, 4 juny 1675.

21. ACA, CA, llig. 991, Gran i General Consell a la reina, 28 novembre 1675; llig. 959, Gran i General Consell a la reina, 9 agost 1675; Luis Ribot, *La Monarquía de España y la Guerra de Mesina (1674-1678)*, Actas, Madrid, 2002, pp. 169, 468; ACA, CA, llig. 992, certificat de V. Maymó, 21 març 1676.

D'altra banda, al juliol de 1674, els mallorquins informaven a la reina governadora que no podien enviar més homes fora de la seva terra, perquè ja feien un gran servei amb el cors,²² en el que tenien deu vaixells i mil cent vuitanta-quatre persones en ell, representant que “sólo de los mallorquines halla embaraso el francés de ser señor destes mares”, lo qual era estrictament cert.²³ En concret, Mallorca participà amb tres vaixells dedicats al cors al bloqueig de Mesina el 1675, sent batuda l'esquadra hispana per la francesa de Duquesne enfront de l'illa de Stromboli (11 de febrer de 1675). Així mateix, a les darreries de 1676 es demanarà a Mallorca el concurs de quatre o sis fragates de cors per a que “corran las costas de España desde Gibraltar hasta Cataluña”, si bé el mateix Consell d'Aragó no veia molt factible aquest servei.²⁴ I encara el 1677 es va demanar al virrei de Mallorca l'enviament de dos bergantins armats a Catalunya amb una certa urgència.²⁵

I en segon lloc, la Monarquia va allotjar tropes a Mallorca, cosa que no feia en els darrers quaranta anys. Els mallorquins van tenir un baptisme de foc sonat referent a això, amb l'allotjament dels efectius de la malmesa armada de don Antonio de Oquendo el 1637. Abans de res, cal tenir

22. De 1674 a 1679 el cors mallorquí va capturar cent deu embarcacions, gairebé totes franceses. Vegeu LÓPEZ NADAL, *El corsarisme mallorquí*, p. 83; del mateix, “Corsarios frente a rebeldes. Mallorca y las reueltas en España en el siglo XVII”, a W. Thomas i B. De Groof, ed., *Rebelión y resistencia en el Mundo hispánico del siglo XVII*, Universidad de Lovaina, Lovaina, 1992, pp. 270-300; sobre l'ajuda naval de Mallorca durant la revolta de Mesina, pp. 285-296.

23. De fet, la Monarquia ho sabia perfectament, ja que al febrer de 1690, a poc d'haver començat la Guerra dels Nou Anys (1689-1697), es va remetre al virrei de Mallorca un reial despatx advertint-lo de “quanto ymportará el que se alienten estos naturales al mayor esfuerço de los armamentos en corso por ser el único modo de suplir armadas y de conseguir limpiar los mares, oponerse a la Francia y asegurar nuestro comercio”. ACA, CA, llig. 965, virrei al rei, 22 maig 1690. El setembre de dit any, el virrei aniria més lluny i plantejaria al rei que es demanés a Mallorca la formació d'una esquadra de sis o vuit fragates, no solament perquè la localització geogràfica de l'illa era molt bona, sinó també per l'estalvi de cabals per la Reial Hisenda i perquè “se hiría poniendo en este puerto una escuela militar de marinería teniendo a la vista empleo en qué merecer y poderse ocupar estos vasallos”: ACA, CA, llig. 965, virrei a rei, 6 setembre 1690.

24. ACA, CA, llig. 72, consulta del Consell d'Aragó, 5 novembre 1676; llig. 197, reina al vicecanciller del Consell, 31 octubre 1676.

25. AGS, Guerra Antigua, llig. 2.347, consultes del Consell de Guerra, 12 i 23 abril 1677.

en compte que el regne de Mallorca, per privilegi real de Martí I, estava exempt d'allotjaments de tropes, per aquest motiu el servei causà estupor i moltes crítiques.²⁶ Entre 1678 i 1680 a Mallorca s'hi van allotjar fins a 1.508 soldats, perdent-se'n només el 13,4 per cent (per malalties i desercions, la majoria). Eren tropes alemanyes, italianes i de l'Armada, procedents de la guerra de Mesina, que van consumir la no menyspreable quantitat de 1.735.980 reals. La major part dels diners van haver de ser aportats per la corona, que va acceptar una vegada més utilitzar el fons de la Fortificació mallorquina i dels cabals obtinguts per la venda dels béns rescatats d'uns navilis holandesos enfonsats a Menorca a causa d'un temporal el 1680, a més d'una oportuna i milionària confiscació realitzada a costa dels béns dels judaïtzants mallorquins (vuit milions de reals).²⁷ Amb tot, les molèsties causades als naturals van ser notòries i les protestes, moltes. El regne de Mallorca va haver d'aportar sobre el 8 per cent de la quantitat total gastada.²⁸

Des dels allotjaments de tropes de 1678-1680 el regne no va realitzar cap servei directe quant a la lleva de tropes, si bé va permetre que sortissin

26. Segons Ubaldo de Casanova, l'allotjament de l'armada d'A. de Oquendo, de 3.607 homes, es va perllongar de gener a juliol de 1637, amb un cost de 196.000 reals: *Aproximación a la historia mallorquina*, pp. 84-87.

27. Segons Baruch Braunstein, el total confiscat fou de 1.461.276 pesos que, a vuit rals el peso, fan 11.690.208 reals, dels quals Carles II només va rebre 416.000 rals i altres 96.000 que anaren a les comptes de la Fortificació de Mallorca: *Els xuetes de Mallorca*, Curial, Barcelona, 1976, pp. 128-129 i n. 44. El 1684 se'n demanaren altres vint mil lliures a la Inquisició mallorquina per a l'enviament de vuit bergantins de recolzament de l'exèrcit de Catalunya, però solament van lliurar 8.810 lliures. ACA, CA, llig. 964, virrei al Consell d'Aragó, 5 juliol 1684, i "Nota del dinero se ha cobrado del Tribunal del Santo Oficio..."; llig. 201, consulta del Consell d'Aragó, 17 juliol 1684. Segons Ubaldo de Casanova, de les confiscacions de 1678-1679 s'esperava destinar diverses quantitats per a carenar els tres vaixells que es trobaven a Palma i pel socors de les tropes allotjades a l'illa; també volien aprofitar dits diners per assistir a la guarnició del castell de sant Felip de Maó (cobraven 160.000 reals a l'any, dels quals, 120.000 s'esperava que sortissin de les confiscacions): "Confiscación de bienes a judaizantes en Mallorca. ¿Motivaciones económicas o sociales?", *Pedralbes*, 14 (1994), pp. 187-198.

28. ACA, CA, llig. 989, virrei al Consell d'Aragó, 21 desembre 1678; Consell al rei, 31 maig i 18 i 23 agost 1679; i virrei al rei, 22 i 31 juliol i 20 agost 1679; llig. 985, "Dinero que de orden de S. Mag. se ha recibido...", 1679; llig. 992, consulta del Consell d'Aragó, 15 juliol 1680; AGS, Guerra Antigua, llig. 2.410, consulta del Consell de Guerra, 12 desembre 1678; llig. 2.440, consulta del Consell de Guerra, 7 octubre 1679.

soldats del seu territori. La Monarquia es va accontentar amb això: segons els nostres càlculs van sortir de Mallorca entre 1681 i 1689, bàsicament per a Itàlia, uns 1.400 homes, una xifra més que notable si tenim en compte que la població mallorquina era d'uns cent mil habitants cap a 1667.²⁹

A partir de 1689, amb la guerra dels Nou Anys, d'una banda, el regne tornarà a posar traves a l'hora de concedir serveis de tropes a la Monarquia al·legant pobresa, dificultats frumentàries i la molta gent que havia sortit en anys anteriors en altres tantes lleves, així com els que servien en el cors (més de mil homes, com hem vist), amb el risc de despoblament i d'incapacitat de defensar-se en cas d'atac de l'armada de França que aquesta circumstància comportava. Però, d'altra banda, determinats particulars, com el mestre de camp, don Jorge de Vilallonga, oferien la lleva de terços a Mallorca sempre que la corona estigués disposada a oferir algun cabal inicial per a pagar les quotes d'enganxi i les despeses de transport. Normalment, el Consell de Guerra estava a favor de dits negocis, al·legant que a la corona li costaria el doble iniciar el procés de lleva d'un terç i enviar-lo a Catalunya (Vilallonga va demanar només 70.000 reals), mentre que el Consell d'Aragó i el virrei de torn preveïen dificultats amb les autoritats mallorquines.³⁰

El cas és que la necessitat peremptòria d'obtenir homes per part de la Monarquia l'obligarà a signar aquests *asientos* amb una sèrie de particu-

29. A Mallorca, el fogatge de 1667 donaria com resultat una població de cent mil habitants. Al respecte, CASASNOVAS, *Història de les Illes Balears*, pp. 249-268. ACA, CA, llig. 992, consulta del Consell d'Aragó, 23 març 1680, i rei al virrei, 24 abril 1680; AGS, GA, llig. 2.477, consultes del Consell de Guerra, 5 abril i 21 maig 1680; ACA, CA, llig. 988; ANC, sec. Castellodosrius, caps 92, rei al virrei, 8 novembre 1681 i 28 gener 1682; ACA, CA, llig. 992, consulta del Consell d'Aragó, 6 maig 1684; llig. 963, virrei al rei, 16 març 1684; AGS, GA, llig. 2.611, consulta del Consell de Guerra, 7 juliol 1684; ANC, sec. Castellodosrius, caps 83, virrei al duc de Bournonville, 16 gener 1684, i caps 95, duc de Bournonville al marquès de Castellodosrius, 22 març i 28 maig 1684; AGS, GA, llig. 2.610, consulta del Consell de Guerra, 17 maig 1684; ACA, CA, llig. 992, consulta del Consell d'Aragó, 10 desembre 1686; llig. 1.031, consulta del Consell d'Aragó, 5 maig 1689.

30. Jorge de Vilallonga i Fortuny, II comte de la Cova, el 1664 era cavaller de l'Orde de Sant Joan i el 1687 procurador reial a Mallorca i conseller del Consell de Guerra. Vilallonga va acabar la seva carrera política com virrei i capità general de Nueva Granada i províncies agregades i president de la Audiència de Bogotá. ACA, CA, llig. 957, consulta del Consell d'Aragó, 6 gener 1690; llig. 990, consulta del Consell, 28 abril 1690; llig. 992, virrei a don J. de Villanueva, 3 març 1690, i virrei al Consell d'Aragó, 16 abril 1691.

lars que, d'altra banda, van saber jugar molt bé amb aquestes necessitats per a situar-se dintre de l'òrbita del poder i prosperar. Màxim quan per a la noblesa d'un regne com el mallorquí, en la perifèria dels regnes perifèrics, tota oportunitat era poca i, sens dubte, el servei militar oferia una de les poques sortides extrainsulars per a obtenir prestigi social, càrrecs polítics i beneficis econòmics.³¹ En realitat, la lleva de Vilallonga va ser tot un èxit (van sortir quatre-cents homes), però el virrei, marquès de Villatorcas, assegurava el 1692, per exemple, que la milícia de la illa necessitava 10.000 espases i 6.000 arcabussos per a rearmar-se i no havia diners per a això. Un argument que poc després utilitzaria el regne per a posar més traves a una nova petició de lleva de tropes.

L'enfonsament del front català a partir de 1693-1694 va obligar a la Monarquia a incrementar la seva pressió sobre els regnes de la corona d'Aragó perquè enviessin tota l'ajuda militar possible a Catalunya (Reial decret del 13 de juny de 1693).³² Al regne de Mallorca se li va demandar originalment un terç de cinc-cents places a la seva costa per a remetre'l al Principat, i les discussions sobre com pagar-lo van començar immediatament. Es van pensar totes les mesures possibles: treure els diners del compte de la Fortificació i després restituir-lo mitjançant una talla general del Regne; demandar un donatiu voluntari als privilegiats i, després, demandar-lo a tots els sectors de la societat mallorquina; el rei va estar disposat a pagar ell les tropes llevades una vegada arribades a Catalunya, però els oficials del terç no serien mallorquins, extrem que el "honor" del regne no podia permetre. Finalment, tres anys després de la petició inicial, entre juny i setembre de 1696, el virrei de Mallorca va aconseguir mitjançant un donatiu voluntari dels privilegiats llevar 304 homes que van acabar servint a Itàlia. Recapitulant: un servei que havia de realitzar-se per a 1693 o, com a màxim, per a la campanya de 1694 es va realitzar a finals de 1696; la destinació inicial, Catalunya, va acabar canviant-se per Nàpols; un servei pagat en exclusiva pels mallorquins va acabar sent abonat en part pel rei; i els cinc-cents homes inicials van

31. Una altra sortida a ser el comerç i el comerç forçat, que diria G. López Nadal. Al respecte vegeu Pedro de MONTANER i Aina LE-SENNE, "Nobleza, comercio y corso en la Mallorca moderna: los 'negocios per mar' de los Sureda", *Mayurqa*, 19 (1979-1980), pp. 233-243.

32. Al respecte, Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Guerra y defensa en la frontera catalana, 1679-1697*, Monografías Manuscrits, núm. 5, Bellaterra, 1999.

acabar sent només 304. Fins i tot va haver de recórrer a lleva de presos i vagabunds per a arribar a aquesta xifra i els jurats de Palma van decidir contribuir amb 6.400 reals per a aquesta lleva perquè els “netejavén” la ciutat de dits elements.³³

Així, la lleva del terç mallorquí de 1693 és un bon exemple de les limitacions, i la paciència, d'un govern absolut, o que pretenia ser-lo, davant un regne sense Corts. O, amb altres paraules, la falta de sensibilitat dels Àustries durant dos segles respecte al regne de Mallorca, no permetent la celebració de Corts, d'alguna manera tenia que ser contestada des de les illes.

3. La defensa de Menorca, o la pugna interna entre Ciutadella i Maó

Don Joan Bayarte Calasanz i Ávalos, governador de Menorca des de 1664, deia de la mateixa que no només era

antemural de España, sino un opósito de África, atalaya del Mediterráneo, retirada de las esquadras y baxeles de V. Mag. y de los amigos de su Real Corona contra sus adversarios en las navegaciones para Italia, Cerdeña, Mallorca y partes de otros dominios; y con el abrigo de sus puertos, contra los mismos elementos.³⁴

33. ACA, CA, llig. 992, rei al president del Consell d'Aragó, 13 juny 1693; virrei al rei, 30 agost 1693; i consulta del Consell, 2 octubre 1693; llig. 990, Consell al rei, 6 i 14 octubre 1693; llig. 957, consultes del Consell, 25 abril i 16 desembre 1694; llig. 965, consulta del Consell, 11 març 1693, i virrei al Protonotari, 5 març i 18 octubre 1694; AGS, GA, llig. 2.949, consulta del Consell de Guerra, 14 desembre 1694; ACA, CA, llig. 990, consulta del Consell d'Aragó, 26 novembre 1694; jurats de Palma al rei, 16 març 1695; virrei al rei, 17 març i 4 abril 1695; bisbe de Mallorca al rei, 10 abril 1695; i virrei al rei, 21 juliol 1695; llig. 992, consulta del Consell d'Aragó, 31 maig 1695, i decret real, via Consell de Guerra, 27 setembre 1695; llig. 990, virrei al rei, 31 gener 1696, i consultes del Consell d'Aragó, 7 febrer i 31 octubre 1696; llig. 992, virrei al rei, 8 maig, 10 juny i 22 setembre 1696.

34. Juan Bayarte Calasanz i Ávalos (1622-1689), nascut a Benavarrí, era senyor de Claravalls i Puisel, a Aragó. Del Consell Real, va anar el 1664 com a governador a Menorca, càrrec que va repetir el 1681, així com d'Eivissa des de 1684 i fins a la seva mort a inicis de 1689.

Un lloc tan estratègic per als interessos de la Monarquia necessitaria de tots els mitjans econòmics i humans per a la seva defensa que aquesta pogués proporcionar-li, uns mitjans que serien relativament escassos i irregulars, potser el pitjor de tot. I, no obstant això, probablement el més difícil de tot seria la dura pugna entre Ciutadella i les altres viles de la illa, liderades per Maó, un desencontre secular que tindria també les seves conseqüències per a l'àmbit d'estudi i els anys pels quals ens interessem.

Ja des de la guerra civil contra Joan II (1462-1472), Ciutadella es va erigir en el bastió realista, mentre que Maó va ser partidària de la Generalitat de Catalunya. Els saquejos de Maó per Barbarroja el 1535 i el de Ciutadella, assaltada per una flota turca, el 1558, van fer que Carles V hagués de prendre mesures defensives urgents: aixecar una guarnició permanent en la illa i construir una fortificació que defensés el port de Maó: el castell de Sant Felip, construït entre 1558 i 1596. En canvi, després de l'assalt i saqueig de Ciutadella, Felip II es va limitar a reparar les muralles de la capital construïdes en el segle XIV. Des de llavors existiria una agra polèmica, ja que G. Palearo, il Fratin, va ser partidari de fortificar Ciutadella. Només a partir de 1615 es va iniciar la construcció de les muralles abaluartades de Ciutadella, que constarien de vuit bastions. El governador de la illa residia en Ciutadella, però no controlava la guarnició, ni les seves pagues, de San Felip de Maó. Sembla com si la voluntat de la Monarquia per respectar els privilegis dels menorquins passés per reconèixer una dualitat Ciutadella-Maó que, en els assumptes militars, no només era molt marcada, sinó, a més, nociva per als interessos defensius tant de la pròpia illa com de la Monarquia.³⁵

35. JUAN VIDAL, *El sistema de gobierno*, p. 50 i n. 124; Pedro P. DELGADO ALEMANY, "Las Baleares como escenario de la disputa de la hegemonía mediterránea: el asalto turco de Maó de 1535", en *El Mediterráneo: hechos de relevancia histórico-militar y sus repercusiones en España*, Sevilla, 1997, pp. 461-476; Josep PELLICER, *Menorca a la segona meitat del segle XVI*, Ciutadella de Menorca, 2002, pp. 14 i ss. Sobre la construcció de Sant Felip de Maó, vegeu FRANCISCO FORNALS, *Castillo de Sant Felip del puerto de Mahón. Siglos XVI-XVII-XVIII*, Museu Militar de Maó, Maó, 1996, pp. 20 y ss.; Miquel A. CASASNOVAS, "Las Islas Adyacentes al reino de Mallorca en la época de Felipe II", en *Felipe II y el Mediterráneo*, vol. IV: *La Monarquía y los Reinos*, Madrid, 1999, pp. 302-306; Miquel A. CASASNOVAS, "Menorca i les Pitiuses a la Monarquia Hispànica", en Deyà, dir., *L'època foral i la seva evolució*, pp. 361-366.

Com veurem igualment per al cas d'Eivissa, l'arribada d'un nou governador a Menorca, i sobretot si aquest era un bon professional, es traduïa en la redacció d'un informe al rei on se li explicava les condicions de defensa en les quals s'havia trobat la illa. Don Juan Bayarte va ser el primer governador del regnat de Carles II, i la situació que va trobar era terrible: per exemple, dels 218 soldats del rei de la guarnició de Ciutadella només havia efectius 130, mentre que de l'artilleria, que constava de 52 peces, menys de la meitat estava en disposició de ser disparada. J. Bayarte considerava que el port de Ciutadella necessitava estar en millor estat de defensa; les fortificacions de la plaça només estaven acabades en una quarta part del seu perímetre i els baluards construïts eren, segons sempre la seva opinió, massa petits, de manera que per poca bateria que els donessin "quedarien sense defenses i demolits". En un segon informe de 1667 complementari d'aquest primer, Juan Bayarte demanava la construcció de tres baluards nous per a protegir millor les muralles antigues, que podien caure en qualsevol moment. El cost total de les obres era de 300.000 reals, i com que Bayarte coneixia les dificultats econòmiques de la Monarquia, va sol·licitar diligentment que parteix dels diners s'enviés des de Mallorca, ja que aquesta no necessitava unes fortificacions tan perfeccionades (Palma i Alcúdia) perquè, en cas d'atac de l'enemic, la seva demografia li permetria posar vint mil infants dels milícies i mil cavalls en peus de guerra. En canvi, a Menorca no s'arribaria a tres mil homes, i molts d'ells sense armes de guerra adequades. No cal dir que des de Mallorca el negoci es veia amb altres ulls.³⁶

Quant a l'estratègia defensiva de la illa, una vegada socorregut el castell de San Felip de Maó amb tres-cents homes, la resta dels habitants de la illa havien de defensar -i les seves famílies refugiar-se- en Ciutadella. Això era així perquè el castell de Maó es considerava acabat (tenia dos baluards i deu torres), però en realitat les seves muralles estaven construïdes a l'estil antic i, per això, no resistirien un bombardeig. Per aquest motiu els seus habitants pugnaven amb molta duresa per mantenir una guarnició poderosa.

La fortificació de Sant Antoni de Fornells, la tercera de la illa, un castell

36. ACA, CA, llig. 1.018, consulta del Consell d'Aragó, 26 febrer 1665; llig. 1.037, consulta del Consell, 13 maig 1665; llig. 1.017, consulta del Consell, 21 juny 1666.

de planta quadrada amb quatre baluards i fossa que vigilava una badia del nord de Menorca apta per a un desembarcament, només tenia construïts dos baluards i no tenia excavada la fossa. Tampoc estava artillada segons les seves necessitats i li faltava bona part de la seva guarnició (seixanta homes).³⁷

El Consell d'Aragó creia que la defensa de Menorca interessava a tota la Monarquia, per tenir en Maó el millor port del Mediterrani, ser escala cap a Itàlia, i estar França sempre previnguda amb grans armades. Per això, aconsellaran que s'enviés diners, com vam veure, del Fons de la Fortificació de Mallorca per a acabar les defenses menorquines. Aquesta demanda seria des de llavors una constant i centraria sovint la pugna entre Ciutadella i Maó. El governador Bayarte va ser el primer a sol·licitar, entenent que la defensa de Mallorca començava a Menorca, vuit mil lliures anuals per a les fortificacions d'aquesta, de les dotze mil que cada any destinava el rei per a les fortificacions mallorquines.³⁸

Al novembre de 1672, els jurats de Ciutadella van poder informar a la reina governadora, Mariana d'Àustria, de la caiguda d'un tros de la muralla vella de la vila, vinculant tal notícia a què des de Mallorca no s'havia remès el cabal promès. El cas és que a partir de 1674 van arribar 84.000 reals procedents de Mallorca per a acabar les defenses de Ciutadella, quan tot el món, menys els habitants de Maó, havia apostat per una sola fortificació competent en la illa. Va ser el governador José Pardo (en actiu del 1671 a 1678 i, de nou, de 1684 a 1687) qui va haver de bregar de forma més contundent amb la gent de Maó, recordant-los que, en cas d'invasió, els homes de Maó eren necessaris per a Ciutadella i, com sempre s'havia fet, en cas de perill la seva població havia de refugiar-se en aquella vila, no romandre en Maó. Per a Pardo era una fallàcia que les defenses de Maó s'acabarien de construir a la moderna amb un cost de, només, 66.000 reals –en realitat, es necessitaven uns 110.000– com deien els jurats de la vila, doncs les seves muralles, com vam veure, excepte dos baluards, eren de tipus antic, i, a més, si es for-

37. ACA, CA, llig. 1.017, consulta del Consell d'Aragó, 21 juny 1666.

38. ACA, CA, llig. 1.021, informe del governador Juan Bayarte, 25 novembre 1665; llig. 1.022, consulta del Consell d'Aragó, 29 octubre 1669; AGS, GA, llig. 2.193, consulta del Consell de Guerra, 7 gener 1669; ACA, CA, llig. 1.023, reina al governador de Menorca, 12 gener 1670 i 27 juliol 1671.

tifiqués a la moderna, com si s'estava fent amb Ciutadella, en Maó no hauria gent tampoc per a defensar-la correctament, doncs el circuit de muralles era massa gran.³⁹

El Consell d'Aragó també va donar el seu parer el 1678, assenyalant que, segons els seus informes, es necessitaven gairebé 280.000 reals de plata per a acabar les defenses de Ciutadella, quan els diners previstos per a tot això eren de 25.550 reals anuals,

pero la falta de medios de la Corona es tan grande y de calidad... que no [h]ay de donde aplicar ningún caudal para este efecto, ni de lugar ni disposición a que sea con la brevedad que se requiere.

El seu punt de vista era que es seguissin fent les obres de Ciutadella i Fornells a escarada, i que el nou virrei de Mallorca, comte de Villar, tractés amb els jurats l'enviament d'altres 84.000 reals de plata procedents del cabal de la Fortificació a lliurar en quatre anys, és a dir fins a 1682. I així es va fer.⁴⁰

Per a tenir una segona opinió, el 1680 se li va enviar al governador de Maó un enginyer de l'exèrcit de Catalunya, José Castellón, qui va realitzar un informe exhaustiu criticant, com era comú a tots els enginyers, tots els plans i dissenys realitzats fins a llavors, però conclouent que les obres defensives de les tres places menorquines podrien costar sobre el milió de reals, sempre que es fessin seguint els seus consells.⁴¹

39. AGS, GA, llig. 2.285, consulta del Consell de Guerra, 1 maig 1673; informe de la Junta de Presidis, 30 maig 1673; ACA, CA, llig. 1.022, consulta del Consell d'Aragó, 12 desembre 1673, i governador a la reina, 16 octubre 1674; AGS, GA, llig. 2.323, consulta del Consell de Guerra, 3 maig 1675; llig. 2.347, consultes del Consell de Guerra, 31 juliol 1676 i 17 març 1677.

40. ACA, CA, llig. 1.022, consulta del Consell d'Aragó, 3 març 1678.

41. ACA, CA, llig. 1.023, informe de l'enginyer don José Castellón al rei, 4 octubre 1680. També informes previs en AGS, GA, llig. 2.477, duc de Bourbonville al rei, 23 març 1680, amb informe de J. Castellón del primer de març, i consulta del Consell de Guerra, 23 abril 1680; 2.478, consulta del Consell de Guerra, 26 juny 1680. Francisco FORNALS, "Ingeniería e ingenieros en las islas Baleares en los siglos XVI y XVII", en A. Bonner i F. Bujosa, *Història de la ciència a les Illes Balears*, vol. II: *El Renaixement*, Fundació Catalana per a la Recerca, Palma, 2006, pp. 176-179.

A partir de 1679, el *asiento* de grans per a Menorca -i també per a Eivissa- fallaria escandalosament i les seves guarnicions passarien autèntics mal de caps, així com la població civil, a causa de la sequera i les terribles collites.⁴² El 1681, don Juan Bayarte tornarà a ocupar-se del govern de Menorca. En l'habitual informe assenyalarà una situació gairebé tan dolenta com la de 1665, ja que en artilleria i munició s'havia invertit poc o gens, reclamava altres 110.000 reals per a acabar les obres de Ciutadella i un reforç de 300 o 400 soldats amb els seus oficials de l'exèrcit de Catalunya que, en cas d'urgència, havien de ser duts a defensar Menorca.

Al març de 1683, eren les defenses de Ciutadella l'objecte dels seus temors. Es queixava Juan Bayarte que una part de les mateixes amenaçaven ruïna -la muralla vella-, mentre que al tros que s'estava aixecant li faltava encara molta obra per fer, a part que els materials acumulats per al treball al peu de la mateixa servien gairebé més com una escala per a pujar a la mural·la que per a altres coses. A més, aquell any semblava peremptòria la problemàtica de la fam, "la universal necesidad de estos pueblos, que en muchas familias llega a hambre, pasando días sin probar pan". Com en el cas d'Eivissa, que comprovaria alguns anys més tard, amb dolentes collites i dificultat per a portar de fora gra a causa de la falta de moneda (o més aviat de la baixa qualitat de l'existent en la illa), la veritat és que els governadors tenien un enorme problema amb els subministraments. Una sortida va ser, precisament, buscar Bayarte tots els mitjans possibles del Reial Patrimoni per a pagar als que treballessin en les fortificacions, d'aquesta forma s'aconseguien dos objectius: permetre que els més pobres poguessin mantenir-se fins a la collita -una solució també habilitada a Mallorca- i, segon, avançar una mica en la millora de les defenses de Ciutadella. Encara que era igualment cert que els alts preus arribats a pagar pels manteniments feien que només hagués possibilitat de pagar salaris adequats durant un mes. D'altra banda, el governador Bayarte era conscient que tot els diners havia d'arribar de fora, perquè "en esta [isla] ni hay comunes ni particulares con dinero ni especie que lo valga, hallándose postrado el crédito para afuera con la notoriedad de la miseria". Al final, el nostre home es conformava amb de-

42. ACA, CA, llig. 1.023, consulta del Consell d'Aragó, 28 febrer 1679; AGS, GA, llig. 2.442, consulta del Consell de Guerra, 27 febrer 1679. L'assentista Clemente Merino va treure de Tortosa vuit-cents vuitanta cafissos de blat al juliol de 1679 amb destinació a Sant Felip de Maó, "y por no ser menester no se recibió, y se volvió a Barcelona para el sustento de los soldados de Cataluña": *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. VIII, *Anys 1674 a 1689*, Barcelona, 2003, rei als diputats de Catalunya, 5 novembre 1679, p. 377.

manar-li al virrei de Mallorca catorze mil reals de plata per a anar treballant un mínim imprescindible en les fortificacions.⁴³

El 1686, don José Pardo va retornar al govern de Menorca, fent pressió de nou a Carles II perquè des de Mallorca s'enviessin cabals per a acabar les defenses. Oficialment, se li van remetre en diverses partides 106.890 reals. Però en aquells dies, el problema dels *asientos* era el més espinós. Carles II va aconseguir signar un *asiento* amb don Antonio de Barrios⁴⁴ el 1688 per mil cafissos de blat anuals durant tres anys per a Eivissa i Menorca. Però ja en aquells moments les relacions entre Ciutadella i Maó havien tornat a enverinar-se a causa del sosteniment dels soldats que guarnicionaven Maó, que tot just si podien mantenir-se amb el delme recollit en la vila. Per això s'havien dedicat a robar per la illa.⁴⁵

43. ANC, sec. Castellidosrius, caps 94, Juan Bayarte al virrei, 26 març 1683.

44. L'assentista A. de Barrios va començar la seva carrera el 1684 especialitzant-se en *asientos* en espècie per als presidis d'Eivissa i Maó fins a finals de segle, també va cobrir el 1693 un enviament de plata a Flandes i, així mateix, des de 1693 va abastar al presidi de Cartagena. En concret, va enviar tres-cents mil reals a Eivissa el 1684, cinc-cents vuitanta mil reals a Maó el 1688, quaranta mil faneques de blat a idèntica destinació el 1693, així com 5.656 faneques de blat i 14.568 d'ordi a Eivissa i Maó el 1700. Vegeu Carmen SANZ AYÁN, *Los banqueros de Carlos II*, Universidad de Valladolid, Valladolid, 1989, pp. 419 i 549. Aquesta informació no és del tot correcta, doncs el *asiento* de 1684 era en realitat per a Maó i Eivissa: a una "Cuenta del asiento ajustado con él [Antonio de Barrios] en 24 de enero de 1684 de la provisión de Ibiza y Maó por tiempo de tres años desde 1º de Noviembre del referido", vam comprovar com Barrios hauria de proveir cada any trenta mil escuts de deu reals de plata en "especie de oro distribuido los diez y ocho mil escudos dellos para la dotación y asistencias del presidio de Maó en los doze meses del año al respecto de mil y quinientos escudos en cada una (...) Y en los doce mil escudos restantes por el mismo orden y distribución para las asistencias del presidio de Ibiza al respecto de mill escudos en cada mesada puestos en poder de los pagadores de los dichos dos presidios (...) Que assi mismo ha de proveer para dicho presidio de Ibiza cuatrocientos cahices de trigo de a dos cuarteras y media catalanas cada uno (...) en el presidio de Ibiza", repartit el seu lliurament en dotze mesos. El 1697, Antonio de Barrios va donar una certificació del lliurat en el *asiento* de 1685-1687 i demandava que se li acabés de pagar la quantitat deguda: AGS, CMC, 3ª època, llig. 3.045/1.

45. ACA, CA, llig. 1.023, el governador, José Pardo, al rei, 2 febrer 1686; consultes del Consell d'Aragó, 18 i 28 març i 29 abril 1686, ordre del rei al virrei, 20 novembre 1686 i governador de Menorca al rei, 10 abril 686; llig. 201, ordre real, sense signar, març 1686; ANC, sec. Castellidosrius, caps 98, don J. Pardo al virrei, 1 abril, 28 maig i 21 novembre 1686; AGS, GA, llig. 2.724, consultes del Consell de Guerra, 13 agost i 1, 15 i 22 setembre 1687; llig. 2.728, consultes del Consell de Guerra, 17 i 31 octubre i 29 desembre 1687.

El Consell d'Aragó va considerar que tots els mals procedien de l'extrema pobresa d'uns soldats tan mal assistits. Per exemple, el 1692 es va descobrir que des de 1680 no s'havien gastat diners en les defenses del castell de Fornells, i els diners consignats per a tal fi s'havien desviat per a pagar el pa de munició de les tropes que guarnicionaven Ciutadella. Això era així perquè la soldada de les guarnicions de Menorca muntava 180.000 reals anualment, però sovint, com en aquest mateix any de 1692, tot just van rebre 32.000 reals.

I no només això, en l'estiu de 1688 i la primavera de 1689, el nou governador Sanchís al·legava que els diners promesos a Bayarte, primer, i a Pardo, més tard, per a acabar les obres de Ciutadella no havien arribat en la seva totalitat, faltant altres 65.000 reals per cobrar i havia de seguir amb les obres defensives de Ciutadella, sobretot finalitzar l'últim baluard, la estrada coberta, i acabar d'aixecar una cortina que tanqués la fortificació.⁴⁶

Al publicar-se la guerra contra França, el 1689, les peticions d'enviament de municions i artilleria a la illa seran constants, juntament amb els informes que assenyalaven la disposició dels naturals a cooperar en la defensa davant les alarmes d'avistament de l'armada gal·la en les aigües menorquines. Fins a l'última petició d'artilleria costava molt aconseguir-la, doncs tot el Mediterrani i les fronteres terrestres amb França estaven exigint el mateix. Clarament, des de Catalunya s'intentava satisfer les necessitats artillers de les illes en un doble sentit bé curiós: artillers mallorquins passaven a servir al Principat; vells canons de ferro de les fortificacions catalanes s'enviaven a les illes.⁴⁷

46. ACA, CA, llig. 1.019, governador Sanchís a rei, 3 i 18 gener, 10 maig i 19 octubre 1688. El Consell d'Aragó al tractar aquestes cartes va reconèixer que no havia mitjans per a enviar a Menorca. *Ibidem*, jurats de Maó al rei, 16 agost 1688; llig. 1.023, governador de Menorca al rei, 30 juny 1688; virrei al rei, 15 gener 1689; governador de Menorca al rei, 30 desembre 1688; i consultes del Consell d'Aragó, 21 abril i 22 juny 1689.

47. ACA, CA, llig. 1.023, governador de Menorca al rei, 11 juliol 1689; consultes del Consell d'Aragó, 4 i 11 setembre 1689 i gener 1690; Registres, núm. 288, rei al virrei, 27 juliol 1689; llig. 1.019, governador al rei, 3 gener i 13 juny 1690; AGS, GA, llig. 2.827, consultes del Consell de Guerra, 13 setembre 1689 i 16 febrer 1691; Estat, llig. 4139, consulta del Consell d'Estat, 2 juny 1691; GA, llig. 2.856, don Joan d'Angulo al president del Consell de Guerra, 17 setembre 1691; llig. 2.857, consultes del Consell de Guerra, 18 juliol i 26 novembre 1691.

El 1693 i 1694 va haver diverses alarmes sobre la presència de la flota francesa del Mediterrani, per això el nou governador Suau Veintimilla va realitzar una inspecció, bastant desoladora, de les defenses menorquines i dels mitjans de boca i guerra que es necessitaven. Segons la seva opinió, les defenses de Ciutadella estaven acabades, però faltava acabar un llenç de muralla antiga i aixecar-la a l'estil modern, una obra que costaria altres 200.000 reals. Precisava el governador que la fortificació, començada el 1615, fins al present no tenia defenses exteriors, només un inici de fossa i part de la estrada coberta, de manera que si l'enemic avançava fins al peu de la muralla, pràcticament podria volar-la sense oposició possible des de les defenses velles.⁴⁸

Les diligències del governador de Menorca davant el virrei de Mallorca i el Consell d'Aragó van acabar donant lloc a un enfrontament amb l'advocat fiscal de Menorca, don Ignacio Benetas,⁴⁹ qui en carta a Carles II, va acusar al governador de malversació de fons i diverses pràctiques fraudulentas que habitualment els governadors de Menorca havien realitzat, "porque es público que en esta administración se hazen grandes trampas, que necesitan de remedio". Davant aquell informe, al maig de 1697 es va decidir que el governador no fes cap obra en Ciutadella fins que s'enviés des de Mallorca a l'enginyer M. Gil de Gainza.⁵⁰

48. ACA, CA, llig. 1.019, governador Net al rei, 11 setembre 1693; llig. 70, consulta del Consell d'Aragó, 29 juliol 1693; AGS, Estat, llig. 4.141, consultes del Consell d'Estat, 26 juny, 14 setembre i 30 octubre 1693; ACA, CA, llig. 1.023, consulta del Consell d'Aragó, 20 juny 1693; governador al Protonotari, 27 juliol 1693; consulta del Consell d'Aragó, 6 octubre 1693; governador al Protonotari, 22 abril 1694; governador Suau Veintimilla al rei, 30 juny 1694.

49. Ja el 1694 s'havia queixat Ignacio Benetas del mal tracte que li havia donat de paraula el castellà de Sant Felip de Maó, don Felipe Salvador, a causa dels delmes dels quals se servia el castell (amb superàvit aquell any) i l'estanc del tabac i dels naips. En la seva carta de queixa assenyalava Benetas "lo mal que por acá se cumple al Real Servicio, y la mala cuenta que se da de la Real Hacienda": ACA, CA, llig. 1.025, Benetas al conseller del d'Aragó don Francisco Menges, 2 agost 1694. Benetas seria nomenat el 1698 assessor o advocat fiscal d'Eivissa: ACA, CA, llig. 1.017, memorial d'Ignacio Benetas al rei, 18 juliol 1698.

50. ACA, CA, llig. 1.023, governador al Protonotari, 3 juliol 1695 i 3 gener 1697; consulta del Consell d'Aragó, 7 desembre 1695; advocat fiscal de Menorca, don Ignacio Benetas, al rei, 16 agost 1696; consulta del Consell d'Aragó, maig 1697. L'ordre per a l'arribada a Menorca de M. Gil de Gainza, en ACA, CA, llig. 966, virrei al rei, 21 maig 1697.

A la mort de Carles II, tot just si la monarquia conservava cent homes per a defensar la illa. La nova administració de Felip V començaria la seva marxa enviant dues-centes places de cavalleria procedents de Catalunya a allotjar-se a Menorca el 1702. I no seria aquesta la principal novetat que sofriria Menorca amb el canvi de segle, i de dinastia.⁵¹

4. Eivissa: un presidi del Mediterrani

Com Mallorca i Menorca, també les Pitiuses -Eivissa i Formentera- van patir, per la seva proximitat al nord de Àfrica, els atacs de turcs i berberiscs. Ja el 1554 havia encarregat a l'enginyer italià Juan B. Calvi un projecte per a construir unes muralles abaluartades a Eivissa, que el 1575 va modificar Giacomo Palearo, Il Fratin, afegint un nou baluard, el de Santa Llúcia, als sis projectats pel seu col·lega. També es construiria un revellí. La monarquia va assumir el cost de les obres, si bé la Universitat d'Eivissa va realitzar talles el 1556, 1575 i 1577 per a sufragar una part de les despeses, acció gens menyspreable atenent a la pobresa de la illa. A fins de segle, Eivissa tenia les seves fortificacions acabades a l'estil modern i suficientment artillades amb peces de bronze. Una gran diferència pel que fa a la situació defensiva de Mallorca i Menorca. Però, precisament a causa de aquesta circumstància, en l'època de Carles II, de grans dificultats econòmiques, Eivissa va anar sempre relegada a l'hora de repartir els escassos mitjans amb que es contava per a la defensa. Amb tot, la seva gran dificultat va ser que la major part dels homes que integraven la guarnició eren gent que purgaven les seves penes en un presidi (amb aquesta doble significació de presó i de servei de guarnició en una plaça), gent d'escàs o nul esperit militar. La guarnició d'Eivissa no rebia el tradicional pa de munició del rei, de manera que com les dificultats de manteniment per falta de pagues i de subministraments seran immenses, les morts per inanició anaven a abundar entre els defensors d'Eivissa. En canvi, a Menorca la major part de les tropes de la guarnició real van acabar sent habitants de la illa, quan en teoria

51. ACA, CA, llig. 966, virrei al rei, 8 maig 1697; llig. 1.020, governador don J. de Torrijos al president del Consell d'Aragó, 20 octubre 1701 i 12 març 1702. Mateu COLOM, "La Guerra de Successió a les Balears", en Deyà, dir., *L'època foral i la seva evolució*, pp. 367-390.

només havia reservades vint-i-cinc places per als mateixos. L'explicació donada a les autoritats de la Monarquia anava en el sentit de què era l'única forma de tenir soldats a Menorca davant la irregularitat de l'enviament de subministraments i pagues. Però aquesta irregularitat, com dèiem, també va existir a Eivissa.⁵²

Davant el perill d'invasió de l'armada francesa,⁵³ una vegada trencades les paus el 1667, el governador tenia l'obligació d'emmagatzemar en la Real Força la meitat de la collita d'Eivissa; en cas de dificultats, l'usual era que es demandessin grans a Mallorca, o bé a València o Sardenya. En la cort tenien molt clar que havia d'existir una solidaritat entre els regnes de la corona d'Aragó -i fins i tot els d'Itàlia, afegim-, donades les dificultats generals que es travessaven.⁵⁴ Assenyalava la reina governadora al març de 1668:

El Consejo dispondrá se executen las órdenes que tengo dadas ayudando mucho a sus observancias pues quando no fuese tan justo y conveniente lo es que los reynos de la Corona de Aragón se ayuden uno[s] a otros para su defensa, quando los de Castilla se hallan tan superados por los trabajos que les han sobrevenido y por haver acudido y acudir a todos los demás de la Corona.⁵⁵

Les dificultats per a tenir mitjanament bé atesa la guarnició d'Eivissa anaven a ser constants. L'assentista Ventura Donis⁵⁶ s'havia compromès a enviar anualment 132.000 reals, el cost del manteniment d'aquells ho-

52. ESCANDELL, *Eivissa i Formentera en la Corona d'Aragó*, vol. II, pp. 507-576; del mateix, *Eivissa i Formentera en la Corona d'Aragó*, vol. III, pp. 161-164, 271-273; Antonio ESPINO LÓPEZ, *Los gobernadores de Ibiza en el siglo XVII. Política y guerra en un enclave del Mediterráneo*, Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 2006. Sobre els enginyers militars que treballen en les Balears i, especialment, a Eivissa, FORNALS, "Enginyeria i enginyers", pàg. 159 i ss.

53. Des del primer de juny de 1666 una armada francesa de seixanta veles va arribar al port d'Eivissa de refresc. El governador va convocar la milícia de la illa i van entrar dos-cents homes en la fortalesa. ACA, CA, llig. 1.038, governador a reina, 4 i 12 juny 1666.

54. ACA, CA, llig. 1.038, comissari general Jerónimo García, governador, a la reina, 16 juliol 1666; llig. 1.037, consulta del Consell d'Aragó, 22 agost 1667, i governador a la reina, 7 juny i 29 i 30 juliol 1667; llig. 992, governador d'Eivissa a la reina, 18 agost 1667.

55. ACA, CA, llig. 1.037, consulta del Consell d'Aragó, 15 març 1668.

56. Ventura Donis, assentista, va signar amb el rei, el 30 de març de 1665, un *asiento* per als presidis d'Espanya per valor de 395.300 escuts de plata, dels quals 258.492 escuts s'en anaven per a Catalunya (Barcelona), mentre que Eivissa se'n duia dotze mil, Maó 13.608 i Jaca 43.200. Ara bé, el 1666 Eivissa va deixar de percebre 88.000 reals i Maó 72.765 reals de plata. AGS, Contaduría del sueldo, 2ª sèrie, llig. 347.

mes, però només el 1666 ja se'ls devien 290.400 reals. No era una qüestió menor, doncs la guarnició d'Eivissa havia de treure del seu sou les despeses comunes de manutenció, allotjament, vestits, hospital, etc. Les opcions dels governadors eren molt limitades: o bé demanaven l'enviament de més mitjans, o bé la sortida de part de les tropes, que es dedicaven, en el millor dels casos a treballar en la illa, i en el pitjor a robar als paisans per a mantenir-se. Els més valents optaven per la deserció aprofitant els vaixells que atracaven en la illa.⁵⁷

Quan el mestre de camp mallorquí F. Truiols es va fer càrrec del govern, es va trobar amb una situació molt complicada. Segons Truiols, el 1672 faltava una tercera part de la guarnició -teòricament 285 homes- i se'ls devien fins a cinc pagues. Per tot això, i atenent a la difícil economia de la illa, que havia d'importar blat i tot just podia comerciar amb la seva sal, els preus de la qual havien caigut en picat, Truiols va pensar que l'ideal seria una espècie de col·laboració entre la guarnició de la plaça, que quan cobrava ho feia en plata, i els habitants d'Eivissa. Com aquests estaven molt obstinats i tot just podien comprar blat amb la poca plata que tenien (ningú els volia vendre ni a Mallorca, Orà, Itàlia, València o Catalunya si no era cobrant en plata), Truiols proposava que amb els diners de les pagues de la guarnició es comprés blat per a Eivissa i, posteriorment, que les tropes cobressin en monedes de billó de les autoritats eivissenques. Com havien d'estar destinats en aquella guarnició i havien de comprar els seus aliments allí, que més donava que els paguessin en billó?⁵⁸

De moment no es va aconseguir gran cosa, però en els anys següents,

57. AGS, GA, llig. 2.136, dues cartes del governador d'Eivissa a la reina, 30 juliol 1667 i consulta del Consell de Guerra, 29 agost 1667; ACA, CA, llig. 1.038, consultes del Consell d'Aragó, 10 juliol i 10 setembre 1668; 1.043, governador a la reina, 10 agost 1668, i governador interí, J. Sureda i San Juan, a la reina, 29 gener 1669; AGS, GA, llig. 2.165, consulta del Consell de Guerra, 28 setembre 1668; ACA, CA, llig. 1.040, governador interí a la reina, 13 març 1669; consulta del Consell d'Aragó, 23 març 1669; llig. 1.032, consulta del Consell, 11 desembre 1670; AGS, GA, llig. 2.219, junta de presidis, 14 abril 1670; consulta del Consell de Guerra, 9 abril 1670; CMC, 3ª època, llig. 2.967.

58. ACA, CA, llig. 1.037, governador Truiols al vicecanceller del Consell d'Aragó, 15 setembre 1671, governador a reina, 25 novembre 1671; consulta del Consell d'Aragó, 3 setembre i 29 novembre 1672; llig. 1.036, informe de 29 agost 1672, del governador Truiols; AGS, GA, llig. 2.286, consulta del Consell de Guerra, 22 novembre 1673; ACA, CA, llig. 1.044, governador Truiols a la reina, 10 gener, 17 abril, 3 i 21 juny 1674.

quan els problemes de subministraments es van acuitar, Truiols va engegar el seu pla de 1672 assolint que Carles II permetés comprar grans per als eivissencs emprant 42.000 reals de plata de la paga de la guarnició. Però, en general, es van posar traves al pla. El Consell d'Aragó era partidari d'aplicar les mesures pensades pel governador Truiols, que no van trobar ressó en el Consell de Guerra. Per descomptat, les tropes no havien de cobrar en billó, però encara pitjor era que no cobressin gens. El 1680, per exemple, l'assentista devia les pagues de dos anys i mig a la guarnició d'Eivissa. L'única solució que va trobar el Consell d'Aragó va ser que des de l'exèrcit de Catalunya s'enviessin cada any mil o dos mil cafisos de blat a la guarnició d'Eivissa i que se'ls pagués puntualment. I per a descarregar de tropes a la cansada Catalunya, es va enviar a Eivissa una companyia amb cinquanta-sis places sense mitjans per a sustentarse. El nou governador, José Pardo, no tenia amb què mantenir als nous soldats, que anaven demanant almoïna per la illa poc després d'arribar.⁵⁹

En els primers anys de la dècada de 1680, el governador interí Félix Vegués, va haver de bregar amb idèntic problema. Consultat sobre què necessitava, Vegués va reiterar que es devien quatre-cents mil reals a la dotació de la illa, sent el culpable d'aquesta situació l'assentista Francesc Montserrat. Vegués també va demanar cent cinquanta places per a tenir gent suficient amb la qual guarnicionar les muralles. Aquesta recluta havia d'arribar de València, però no es va dur a terme en no rebre el seu virrei els diners promesos per a fer-la. També es va pensar que Mallorca remetés durant sis mesos alguns reforços. Tasca impossible. El més dantesc és que les autoritats eivissenques, que sabien que l'arribada d'homes no solia anar acompanyada de diners en la mateixa proporció, no volien més tropes a la seva illa si les havien de mantenir. Perquè tenir-ne por a l'enemic?⁶⁰

59. ACA, CA, llig. 198, rei al president del Consell d'Aragó, 23 setembre 1677; llig. 1.037, governador d'Eivissa al Consell d'Aragó, 16 juliol 1677; consultes del Consell, 27 agost i 17 novembre 1677; governador al rei, 29 agost i 10-octubre 1677; rei a diversos virreis, 31 agost 1677.

60. AGS, GA, llig. 2.544, consultes del Consell de Guerra, 9 i 24 març 1682; AGS, GA, llig. 2.545, consultes del Consell de Guerra, 8 i 30 juliol 1682; ACA, CA, llig. 1.030, governador d'Eivissa al rei, 26 juliol 1683, i memorial al rei, 7 desembre 1683; ACA, CA, llig. 1.044, J. Pardo al rei, 12 gener 1681; F. Vegués al rei, 10 juny 1682, i jurats d'Eivissa al rei, 10 juny 1682 i 12 febrer 1683; governador Vegués al rei, 5-VI-1684. AGS, GA, llig. 2.611, consulta del Consell de Guerra, 3 i 7 juliol 1684; ACA, CA, llig. 1.038, governador d'Eivissa al rei, 21 juliol 1684, i jurats d'Eivissa al rei, 31 juliol 1684.

El tinent de mestre de camp general, Juan Bayarte, a qui hem vist destinat en el govern de Menorca, es va fer càrrec del d'Eivissa des de fins de 1684 i fins a la seva mort el 1689. En el seu informe es confirmava la terrible situació de la guarnició de la illa, amb tot just cent cinc soldats d'infanteria, una tercera part fora de servei, i trenta de cavalleria. Amb forces com aquestes tot just si disposava d'efectius per a vigilar la muralla amb efectivitat, quan la prioritat era acabar de millorar les plataformes per a disparar l'artilleria des dels bastions i muntar els canons, prevenció obligatòria després de l'aparició constant de navilis francesos per aquelles aigües.⁶¹

Però el governador Bayarte va haver de ser substituït pel seu fill en diverses ocasions a causa de la seva delicada salut. El capità Pedro Bayarte Bardají, davant les seves constants peticions de reforços, va ser socorregut el 1686 amb dues companyies d'infanteria de l'exèrcit de Catalunya (155 places), però sense remetre'ls els grans previstos pel seu manteniment.⁶² Per això, durant un temps la Universitat va assistir amb un pa diari als soldats, amb la promesa de rebre més tard el cost de tot això extret dels diners que s'enviés a la guarnició. Com veiem, la solució de Truiols tornava a posar-se en joc. De fet, fins a 1689 va ser l'única fórmula per a poder mantenir-se les tropes, només que la penúria general va fer que un mal repartiment de vitualles entre la gent necessitada de la part forana al juliol de 1689 acabés en un motí de subsistències que va posar de manifest les tensions socials existents en la illa. Després d'allò, i una vegada mort Juan Bayarte, Pedro Bayarte Bardají va ser nomenat governador d'Eivissa, encarregant-se personalment, des de desembre de 1689, de distribuir el blat equitativament als més necessitats de la illa, doncs fins a llavors els jurats ho havien fet de forma molt irregular.⁶³

61 ACA, CA, llig. 1.038, cartes del governador d'Eivissa, J. Bayarte, al Consell d'Aragó, 4 i 20 setembre 1684; governador d'Eivissa al president del Consell d'Aragó, 5 febrer 1685; consultes del Consell, 23 febrer i 6 març 1685; ACA, CA, llig. 1.044, governador Bayarte al rei, 14 novembre 1685 i 3 enero 1686. Juan Bayarte va reclamar en diverses ocasions l'enviament dels tres-cents homes necessaris per a la defensa d'Eivissa des de Mallorca, sobretot quan ni tan sols podia assegurar una guàrdia adequada de les muralles. ANC, sec. Castell-dosrius, capsa 84, virrei de Mallorca al Consell General de Mallorca, 3 agost 1684.

62 ANC, sec. Castell-dosrius, capsa 94, Pedro Bayarte al marquès de Castell-dosrius, 21 setembre 1687.

63. ANC, sec. Castell-dosrius, capsa 94, Pedro Bayarte al virrei, 10 i 22 diciembre 1687; ANC, sec. Castell-dosrius, capsa 83, virrei a Bayarte Bardají, 10 abril 1688; ANC, sec. Castell-dosrius, capsa 96, jurats d'Eivissa al virrei, 17 febrer 1687, 12 abril 1687, 15 gener 1688,

Arribats aquí podem tenir una visió més clara de la situació. És gairebé paradoxal que, en el cas d'Eivissa, l'extrema pobresa i necessitat dels naturals fos tal, així com la dolenta distribució de les existències de blat per part d'aquests "pares de la pàtria" contra els quals s'aixequen els camperols al juliol de 1689, que des d'inicis de la dècada de 1670 alguns governadors van desenvolupar -o van aplicar- plans per a ajudar als naturals utilitzant els diners que els diversos assentistes havien d'enviar a la guarnició d'Eivissa per a comprar blat i avançar-lo als jurats de la illa. Però el sistemàtic mal funcionament dels *asientos* i la falta d'un millor control de la producció i venda de la sal, van fer que l'esterilitat frumentària d'alguns anys, com els quals van anar de 1685 a 1688, posés a la illa a la vora del col·lapse. Així, alguns excessos comesos pels soldats en la illa, inexcusables, però comprensibles en un mitjà tan difícil, no van estar en la base de l'aixecament social produït en la illa, com si podria argumentar-se en el cas de la Catalunya contemporània d'aquests esdeveniments. De fet, creiem que Eivissa és un cas únic, doncs es produeix un estrany exemple de solidaritat entre els naturals més pobres i uns soldats que no només penava amb el seu servei en un presidi, sinó que, a més, patia exactament igual que aquells la carestia d'aliments.

En els anys posteriors, les coses van variar poc. El 1690, l'assentista Antonio de Barrios li devia a la guarnició d'Eivissa 550.000 reals i 4.000 quarteres de blat. El nou governador, Lupericio Castelló, assegurava el 1692 que feia catorze anys que la guarnició d'Eivissa no cobrava regularment i, en realitat, se li devien 1.100.000 reals. La mort per inanició i les fugides havien reduït en cent places la guarnició eivissenca, mentre que encara faltaven vuit canons per muntar, així com instruments per als mateixos, mosquets, pólvora i bales. Atenent al perill de l'armada gal·lesa van enviar cent homes el 1693 i 6.000 faneques de blat, reconeixent el Consell d'Aragó que feien falta molts mitjos. El 1694 el governador Castelló va alimentar de la seva butxaca a les seves tropes durant mesos, fins que no va poder seguir fent-ho i el 1695, davant l'arribada d'uns altres cent homes de guarnició per a cobrir les baixes produïdes, les tropes van decidir acceptar una rebaixa de la seva dotació de 132.000 reals

7 febrer 1688, 23 abril 1688; AGS, Estat, llig. 4.136, consultes del Consell d'Estat, 13 juliol i 5 agost 1688; llig. 2.793, consulta del Consell de Guerra, 23 maig 1689; ACA, CA, llig. 1.043, governador Pedro Bayarte al rei, 1 octubre 1689; AGS, GA, llig. 2.792, consultes del Consell de Guerra, 23 juny, 8 agost i 11 novembre 1689.

a tan sols 48.000 reals, amb la condició de cobrar alguna cosa, i 500 cafissos de blat a l'any, a més del que rendís l'impost de la sal eivissenca. El 1696, amb molts soldats malalts i altres morts, Castelló ja no podia donar-los ni tan sols el pa de munició.⁶⁴ Per això, no és d'estranyar que quan es va incorporar l'últim governador del regnat de Carles II, el català Domènec de la Canal,⁶⁵ hagués de donar una paga als soldats de la guarnició amb els diners que li havia lliurat el rei com ajuda de costa. De la Canal havia pugnat amb altres candidats per aquest càrrec. Sabia el que li esperava?

64. ACA, CA, llig. 1.038, governador al rei, 3 juliol 1690; consultes del Consell d'Aragó, 22 febrer, 3 juliol i 22 octubre 1691; consultes del Consell, 26 octubre 1693 i 24 julio 1694; AGS, GA, llig. 2.856, secretari Angulo al rei, 17 setembre 1691; ACA, CA, llig. 66, governador P. Bayarte al rei, 22 junio 1691; AGS, GA, llig. 2.857, consulta del Consell de Guerra, 23 juliol 1691; llig. 2.886, consulta del Consell de Guerra, 28 juliol 1692; ACA, CA, registre núm. 290, rei al governador d'Eivissa, 30 juliol 1692; llig. 1.040, consultes del Consell d'Aragó, 7 juliol 1692, 8 abril 1693 i 25 abril 1694; llig. 1.036, memorial del governador i gent de guerra del presidi d'Eivissa, 1695; llig. 1.036, virrei al Consell d'Aragó, 11 juliol 1695. AGS, GA, llig. 2.979, consulta del Consell de Guerra, 20 abril 1695; ACA, CA, llig. 1.039, consulta del C.A., 3 octubre 1696.

65. ACA, CA, llig. 1.039, governador d'Eivissa don Domènec de la Canal i de Torralla al rei, 10 desembre 1698.